

Nr 439

Av herr **Hagberg m. fl.**, *angående riktlinjerna för den framtida jordbrukspolitiken.*

(Lika lydande med motion nr 377 i Första kammaren)

Den 27 maj i fjol tillsattes en ny jordbruksutredning med vittgående uppdrag att undersöka den ekonomiska utvecklingen inom jordbruket samt att pröva resultaten av den statliga jordbrukspolitik som genomförts efter 1947 års riksdagsbeslut. En ny omprövning av jordbrukspolitikens mål och medel måste hälsas med tillfredsställelse, då det för de flesta står klart att de samhälleliga åtgärderna på jordbrukets område i hög grad visat sig ineffektiva. Förhandenvarande svårigheter har förvärrats, problemen tillspetsats. Den spontana ekonomiska utvecklingen har överflyglat det mesta av den statliga jordbrukspolitikens åtgärder för en önskvärd utveckling av landets jordbruksnäring.

Som försvar för 1947 års riktlinjer för den statliga jordbrukspolitiken anföres ofta, att man vid tiden för beslutets utformning inte kunde förutse vissa väsentliga drag i den utveckling som förekommit inom jordbruket under 1950-talet. Det kan genmälas att dessa — särskilt då det gäller den snabba tekniska utvecklingen och småproduktionens underlägsenhet — redan då var för handen och bildade den egentliga bakgrunden till riksdagsbeslutet. Den väsentliga svagheten i detta var för övrigt enligt vår mening inte främst de uppställda målsättningarna i och för sig, utan de fullständigt otillräckliga åtgärder som planerades. En viss justering av den statliga jordbrukspolitiken, utan att mera väsentliga åtgärder planeras och utan att helt andra resurser ställes till de statliga lantbruksorganens förfogande, kommer inte att kunna påverka utvecklingen i mera nämnvärd grad.

Det för svensk jordbruksnäring typiska är att det mindre jordbruket svarar för huvudparten av produktionen. Detta äger särskilt sin giltighet om man till småbönder räknar alla som klarar sig utan anställd arbetskraft. Även för överskådlig framtid kan man räkna med att småföretagen kommer att svara för den avgörande delen av jordbruksproduktionen i landet och särskilt då det gäller den animaliska. För såvitt vi inte tänker lägga ned huvuddelen av jordbruksproduktionen, kommer det mindre jordbrukets problem att förbli huvudfrågan inom jordbrukspolitiken.

1950-talet kännetecknades av en omfattande och ständigt ökande utslagning av mindre brukningsdelar. Åren 1944—1956 minskade enligt jordbruks-

räkningarna antalet jordbruk med mellan 2 och 10 ha åker med i runt tal 31 000, vilket gör över 15 % och 3 000 jordbruk per år. Enligt vissa andra undersökningar var den faktiska minskningen ännu större. Särskilt hårt gick utvecklingen fram över mindre jordbrukslägenheter under 2 ha, som under samma tid minskade med nära hälften. Prognoser för den utveckling som kan förväntas under 1960-talet talar om en ännu mer omfattande småbruksdöd.

Det är främst lantbruksteknikens utveckling som gjort småbruk i gammal mening alltmer oräntabla. Arbetsförbrukningen vid småbruk under 10 ha beräknas vara mer än dubbelt så hög som vid jordbruk över 30 ha. Medan den vid småbruken beräknats ha minskat med 25 % åren 1946—1956, var minskningen vid storbruken bortåt 40 %. Differensen i fråga om ekonomiskt resultat av denna utveckling var självfallet mycket större, då det i huvudsak var storbruken som i egentlig mening kunde dra fördel av den minskade arbetsförbrukningen genom att minska antalet anställda.

Utvecklingen av jordbruksteknik och de allmänna förutsättningarna för jordbruksdrift ställer behovet av strukturella förändringar inom småbruket alltmera i förgrunden. En arbetande inom jordbruket kan i dag bruka 2—3 gånger mer jord än bara för några årtionden sedan. Naturligtvis främst tack vare maskiner, som även inom andra näringsgrenar medfört att man utför flera gånger mera per tidsenhet jämfört med förhållandena för några decennier sedan. Men de flesta småbruk är lika små som de var 50—75 år tillbaka, dvs. då nutida teknik i allt väsentligt var okänd.

Enligt jordbruksräkningen 1956 fanns omkring 88 000 jordbruk med 2—5 ha åker, 83 000 med 5—10 ha och 39 000 med 10—15 ha. Det fanns sålunda 210 000 jordbruk under en arealgräns — 15 ha åker — som i allmänhet måste betraktas som den lägsta möjliga för att med nutida teknik och rationalitetskrav bereda lönande sysselsättning för en familj. Samtidigt fanns i landet mindre än 60 000 jordbruk med mer än 15 ha.

Med utgångspunkt härifrån står det mer än någonsin klart att småbrukens förstärkning med jord är det väsentligaste medlet för att göra dem bärkraftigare — att ge deras ägare större realinkomster. Detta är också avgörande för att upprätthålla en svensk jordbruksproduktion av en omfattning som tillnärmelsevis motsvarar vad som avses med landets självförsörjning med livsmedel. Utan det mindre jordbruket är nämligen en sådan produktionsnivå till större delen otänkbar.

Naturligtvis förtjänar lantbruksnämndernas verksamhet för att genomföra 1947 års riktlinjer ett positivt betyg. Inte desto mindre har den betydelsefulla delen av arbetet varit rätt litet för att bemästra problemet i stort. Det beror främst på otillräckliga både befogenheter och ekonomiska resurser.

Enligt jordbruksräkningarna ökade åren 1951—1956 antalet jordbruk över 15 ha med ungefär 1 500. Ökningen hänförde sig till grupperna mellan 15 och

50 ha, medan gårdar med större areal minskade i antal. Under samma tid upphörde 15 569 småbruk med mellan 2 och 15 ha. Under denna femårsperiod försvann sålunda 10 gånger så många småbruk — vi bortser här från den starka minskningen av jordbrukslägenheter under 2 ha — som det uppstod större familj jordbruk. Enligt en undersökning för samma tid som utförts av jordbrukets utredningsinstitut (»Meddelande» nr 5 1958) skulle minskningen av småbruken ha varit över 20 000 och ökningen av större familj jordbruk betydligt mindre.

Vilka siffror man än utgår ifrån står det klart att utslagningen av småbruk sker mycket snabbare än tillkomsten av bärkraftigare jordbruk. Detta bekräftas också av den inte obetydliga anhopningen av inköpta småbruk hos lantbruksnämnderna, men framför allt genom att betydande arealer småbruksjord upphört att brukas även om bara en del ännu blivit utsatt för skogsplantering. All expertis är enig om att dessa tendenser kommer att stegras under 60-talet, bland annat till följd av ålderssammansättningen hos ägarna av mindre jordbruk, där mer än 60 % är över 50 år och 1/3 över 60. Ungdomen lämnar småbruket då den som regel inte kan få någon rimlig utkomst hemma. Främst av ekonomiska skäl vill den också sällan återvända när föräldrarna inte längre kan fortsätta.

Finns då inte ett tillräckligt intresse för tillskapandet av större, bärkraftigare jordbruk? Ett svar på den frågan kan inte ges utan att hänsyn tas till de förhandenvarande betingelserna härför. Svårigheterna att utöka mindre jordbruk utgör i många fall oöverstigliga hinder även om intresset hos ägaren är aldrig så stort.

Det rör sig här om jordpriserna, som påverkas av med jordbruket konkurrerande intressen från kapitalplacerares sida och vilka intressen långt ifrån helt neutraliseras genom jordförvärvslagstiftningen. Än viktigare är emellertid att utökade arealer också för med sig behov av flera och bättre maskiner och annan utrustning och nya ekonomibyggnader. Allt innebär kapitalplaceringar, som med hänsyn till kreditbegränsningar, höga räntor och jordbrukets räntabilitet i allmänhet ter sig övermäktiga för många.

Denna ekonomiska sida av problemet om mindre jordbruks förvandling till större och bärkraftigare talar för större samhälleliga insatser för att underlätta och påskynda denna process. De avskrivningslån som utgår för yttre rationalisering — förvärv av jord och annan mark — rör sig sammanlagt om obetydliga och helt otillräckliga summor. Bidragen till förbättring av jord och byggnader är också av alltför liten betydelse för att vara i verklig mening stimulerande. Till förvärv av maskiner och annan utrustning utgår som bekant inte statliga lån och bidrag.

Men är då väsentligt större insatser från det allmännas sida försvarbara från samhällssynpunkt? Ärligen utgår över statsbudgeten ungefär 1/4 miljard — om småbrukarstödet inräknas — till förstärkning av producent-

priserna på jordbruksprodukter. Det vore rimligt att väsentligt öka bidragen till jordbrukets rationalisering för att efter hand kunna minska denna pris-subsventionering. Viktigare i sammanhanget är emellertid det nuvarande gränsskyddet för inhemsk jordbruksproduktion. Vad detta kostar konsumenterna kan inte exakt beräknas och varierar givetvis med de internationella konjunkturerna. I direktiven för jordbruksutredningen anför jordbruksministern att prisstödet vid tiden för jordbrukspriserförhandlingarna 1959 beräknades till 43 %. Det innebär, med utgångspunkt från normal skörd och jordbruksproduktion, att prisstödet skulle röra sig om mer än en miljard kr. Även om man inte bör dra mekaniska och förhastade slutsatser av dessa siffror är det likväl uppenbart att en väsentligt större samhällsinsats mer än väl vore motiverad, om man därmed kunde uppnå en rationellare jordbruksproduktion. En ökning till exempelvis 250 miljoner kr. av statens årliga insatser för jordbrukets rationalisering, d. v. s. till samma belopp som nu utgår till prissubsventioner, skulle därvid betyda en nära nog tiodubbling av nu utgående anslag.

Var borde statliga anslag av denna storleksordning främst sättas in? Enligt vårt förmenande i första hand på följande områden: väsentlig prisnedsättning på åkerjord och ängsmark som förmedlas via lantbruksnämnderna; höjning av bidragen till täckdikning och andra jordförbättringsarbeten liksom till reparationer eller uppförande av ekonomibyggnader; utökning av den statliga låneverksamheten för inköp av jord, för byggnadsverksamhet, inberäknat bostadshus, för anskaffning av maskiner, redskap och annan utrustning; statlig räntegaranti å dylika lån av minst den omfattning som nu gäller för statliga bostadslån.

En väsentlig utökning av lantbruksnämndernas resurser är emellertid bara en sida av problemet om det mindre jordbrukets rationalisering. En annan är tillgången på jord för förstärkningsändamål. Ett visst jordinnehav hos lantbruksnämnderna innebär inte att jord finns att tillgå närhelst en småbrukare vill utöka sitt jordbruk. I närheten finns ofta bara jord som tillhör bolag eller stiftelser, fideikommiss eller andra herresäten, kyrkan, staten eller den brokiga skara av andra jordägare som har sin utkomst av annat än jordbruk.

Den största svagheten i 1947 års jordbruksbeslut, vilken bidrog till att göra det i så hög grad illusoriskt, var att man begränsade hela jordfrågan till en fråga om sammanläggning av mindre brukningsdelar. Vid sidan av väsentligt ökade anslagsresurser till lantbruksnämnderna är frågan om en ny jordlagstiftning av avgörande betydelse för en ny och effektiv statlig jordbrukspolitik.

En rationalisering av det mindre jordbruket är en fråga av väsentlig betydelse för hela landets befolkning och dess ekonomiska förhållanden. Det rör sig om att skapa bättre förhållanden för jordbrukets befolkning, som trots

minskningen ännu utgör omkring 15 % av landets innevånare. Det handlar om livsmedelskostnaderna för hela befolkningen, vilka kostnaders andel av levnadskostnaderna i inte oväsentlig mån borde kunna minskas. Det gäller slutligen om vi skall kunna upprätthålla ett jordbruk i ungefär den omfattning som motsvarar landets självförsörjning och som enligt vårt förmenande är motiverat inte bara från snäva beredskapssynpunkter. En ökad efterfrågan på jordbruksprodukter internationellt kan med all säkerhet förväntas som en följd av kolonialsystemets sönderfall och åtföljande krav på en människovärdig försörjning från 1000-tals miljoner människor, som varit och är undernärda, liksom till följd av den betydande folkkökningen i världen.

Med hänsyn till här nämnda förhållanden anser vi det riktigt och nödvändigt att en lagstiftning tillkommer, som gör det möjligt för lantbruksnämnderna att för rationaliseringsändamål inköpa jord, tillhörig bolag, stiftelser och andra juridiska personer eller som tillhör personer, som har sin huvudsakliga utkomst av annat näringsfång än jordbruk, samt statliga och eklestastik jord. För samma ändamål borde åtminstone i viss mån komma i fråga jord tillhörig fideikommiss och andra herresäten.

För att en sådan lagstiftning skulle kunna bli av betydelse för angivet ändamål borde den också innehålla allmänna regler beträffande inlösningspriser. Som riktpunkt för dessa borde gälla att de icke bör överstiga gällande priser på orten i fråga om jord som används som jordbruksjord.

Det kan invändas att en sådan expropriationslagstiftning vore ett väsentligt intrång i den privata äganderätten. Detsamma kan emellertid sägas om gällande bestämmelser om inlösnings av mark för allmänna ändamål. Beträffande de ekonomiska betingelserna bör erinras om att lagstiftningen om jordförvärv och kronans förköpsrätt innebär att småbrukare som vill avyttra sina gårdar måste göra detta till i orten gängse priser på jordbruk, vilka många gånger väsentligt understiger vad som skulle gälla vid fri försäljning. Det vore därför inte orimligt om här nämnda kategorier finge avstå jord på samma betingelser och för samma ändamål som motiverade nuvarande jordförvärvslagstiftning. Enskildas intressen måste vägas mot det stora och viktiga samhällsintresse det här gäller.

Jorden är jordbruksnäringens viktigaste produktionsmedel. Det är rimligt och riktigt att den i första hand göres tillgänglig för dess utövare, att den urgamla bondedevisen »Jorden åt dess brukare» blir grundvalen för jordlagstiftningen, naturligtvis i den mån det rör sig om jordbruksjord.

Inom stora delar av vårt land är »skogen en del av åkern». Därför måste också förstärkningen av mindre jordbruk innefatta tillskott av skogsmark. En av det allmänna understödd utökning av mindre jordbruk med skog bör självfallet begränsas till vad den enskilde ägaren kan sköta och avverka med egen arbetskraft.

Också i detta fall kan inte en sammanläggning av mindre jordbruksfastig-

heter få vara enda möjligheten. Talet om att överföring till mindre jordbruk av skog från andra skogsägarkategorier skulle betyda en splittring av de stora skogsreviren och äventyra en rationell skogshushållning är vilseledande. Statens och bolagens stora skogsmassiv ligger i allmänhet långt från jordbruksbygder. Däremot äger bolagen här och var mindre lotter insprängda i bondeskogarna. Det finns mycken skogsmark i jordbruksbygder, ägd av andra än bönder, som är lika uppsplittrad i smålotter som bondeskogarna. Ett överförande av sådan skogsmark till småbruken skulle snarare öka än minska förutsättningarna för rationell skogsskötsel, särskilt om ett sådant överförande förknippades med aktiva åtgärder för skapandet av kooperativa skogsproduktionsområden eller skogsallmänningar.

Vi anser sålunda att även i detta fall en lagstiftning bör genomföras som möjliggör förstärkning genom lantbruksnämndernas försorg av mindre jordbruk med skog från andra skogsägarkategorier än bönder. Liksom i fråga om inlösning av jord bör lagstiftningen innehålla allmänna regler i ersättningsfrågan. För att möjliggöra småbönders skogsförvärv bör jordbrukslån av det slag som ovan förordats också kunna utgå. Lån som gäller jord- och skogsköp bör ges förslagsvis 30 års amorteringstid.

Mot här förordade åtgärder till småbrukets fromma kan kanske invändas att de kommer att frammana tendenser till spekulation. Om en småbrukare på gynnsamma villkor kan förvärva jord, förbättra byggnader och anskaffa utrustning och på rimliga betingelser kan köpa skog, uppstår kanske frestelsen att sälja jordbruket när detta väl blivit färdigrustat och i pengar omvandla de förmåner som erhållits. Det bör vara en enkel åtgärd att förhindra detta genom att ge de statliga bidragen karaktären av stödlån, som avskrivs först efter exempelvis 10 år, såvida inte ett ägarskifte på fullt objektiva grunder äger rum tidigare.

Här anförda synpunkter angående vissa områden av jordbrukspolitiken innebär inte att vi vill undervärdera eller förringa andra av dess sidor. Tvärtom anser vi att en avgörande förändring av jordbrukspolitiken är påkallad även i en rad andra avseenden.

Det finns ett helt statligt ämbetsverk som enbart sysslar med prisreglerande åtgärder på jordbrukets område. Det gäller alltså jordbrukets priser på inkomstsidan, varvid ledmotivet är att tillförsäkra jordbrukets utövare en med jämförbara grupper likställd arbetsinkomst. Men varken detta verk eller andra statliga organ sysslar ett dyft med frågan om jordbrukets priser på utgiftssidan då det gäller kostnader för maskiner, redskap, drivmedel, byggnader, krediter osv. År 1958 beräknades jordbrukets inköp av maskiner, redskap, drivmedel och handelsgödsel till över 700 miljoner kronor. Jordbrukets krediter är nu uppe i 4 miljarder kr., en fördubbling sedan 1945. Räntekostnaderna beräknas till 300 milj. kr. per år. Utgifterna för enbart här nämnda förnödenheter samt räntor uppgår sålunda till över 1 miljard årligt.

gen, eller 1/4 av hela jordbrukets produktionsvärde. Statliga åtgärder för att söka pressa ned förnödenhetspriser och räntor borde vara lika motiverade som den prisreglerande verksamheten i fråga om jordbrukets produkter.

Bortsett från bidrag till gemensam maskinanvändning förekommer inget statligt stöd åt kooperationen inom jordbruket. Den har som bekant spelat en betydande roll för jordbrukets utveckling under senare tid. Inget tvivel kan råda om att den måste komma att utsträckas till nya områden inom jordbruket, ja att den är framtiden i fråga om jordbruksproduktionens organisation över huvud taget. Statligt stöd åt de kooperativa strävandena inom jordbruket borde därför vara ett självklart led i åtgärderna för att förbättra jordbruksnäringens lönsamhet. Utan att här gå in på denna fråga i hela dess vidd vill vi likväl framhålla några områden där enligt vårt förmenande statliga stödåtgärder i första hand vore behövliga.

Kreatursskötseln kännetecknas av dålig lönsamhet. Den kan naturligtvis inte bli rationell vid små brukningsenheter, där de höga kostnaderna för tidsenliga ekonomibyggnader blivit alltmer oöverstigligen. Det slitsamma och föga lönande ladugårdsarbetet står i vägen för reglerad arbetstid och semester vid småbruken. Förstärkning av mindre jordbruk med jord och skog kan måhända leda till ökad övergång till kreaturslös drift. Statsmakterna borde därför sätta in betydande stödåtgärder för tillskapandet av kooperativa ladugårdar, andelsladugårdar. Fördelarna med dessa är uppenbara: minskade byggnadskostnader per djurenhet, rationell drift och möjligheter för delägarna att få normerad arbetstid och semester.

Vi anser också att man bör överväga auktorisation åt jordbrukets ekonomiska föreningar i fråga om försäljning av vissa förnödenheter till jordbruket, såsom maskiner, handelsgödsel, utsäde och fodervaror, i vart fall vad beträffar parthandeln. Detta skulle nog kunna bli av väsentlig betydelse för nedbringandet av förnödenhetspriserna.

Kooperativ skogsdrift i form av skogsproduktionsområden eller skogsallmänningar borde verksamt stödjas. Denna form av skogsskötsel, som innebär att såväl skogsvård som avverkning sker enligt av skogsvårdsmyndigheterna fastställda planer, kan ge det mindre skogsbruket något av storproduktionens fördelar.

En jordbrukspolitik av här nämnd inriktning skulle kunna rädda landets odlade arealer. Vi anser det oriktigt och obehövt att lämna odlad jord tillbaka till skogen annat än i mycket begränsad omfattning. Den skulle skapa ett nytt perspektiv för jordbrukets utövare och inte minst för den del av jordbrukets ungdom som skulle vilja fortsätta i föräldrarnas yrke. Den är också som påvisats motiverad från allmän nationalekonomisk synpunkt. En fråga som för övrigt ofta förbises på tal om vårt jordbruks förutsättningar är att detta i fråga om såväl hektarskördar som produktiviteten inom

den animaliska produktionen ligger på framskjuten plats internationellt sett. Dess problem är främst strukturella, inte klimatiska.

Med hänsyn till vad som ovan anförts hemställer vi,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställer att förevarande motion för beaktande måtte överlämnas till den pågående utredningen angående riktlinjerna för den framtida jordbrukspolitiken.

Stockholm i januari 1961

H. Hagberg

Knut Senander

Henning Nilsson

Helmer Holmberg
